

İNGİLİZCE ÖBEKSİ EYLEMLERİN ÖĞRETİMİNDE DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

Elif Arıca Akkök

Özet

İngilizce sözcükte önemli yere sahip olan öbeksi eylemler, bir eylemin bir ya da birden fazla ilgeç ya da belirteçle birleşiminden oluşan dil öğeleri olarak tanımlanmaktadır. Öbeksi eylemler, çoğu zaman bileşenlerinin sözlüksel anlamlarını yansıtmamakta, bu durum da İngilizce öğrenen bireylerin bu dilsel birimleri öğrenme sürecinde güçlükler yaşamasına neden olmaktadır. Bu çalışma, öbeksi eylemlerin öğreniminde yaşanabilecek güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik bir öğretim süreci seçeneği sunmayı amaçlamıştır. Söz konusu amaca ulaşmak için öbeksi eylemlerin öğretimine dilbilimsel bir bakış açısı getirilmiş, bu çerçevede öbeksi eylemleri güdüleyen dilsel etmenler tanıtılmıştır. Sunulan süreçte, Rudzka-Ostyn'in (2003) İngilizce öbeksi eylemlerin öğretimine yönelik geliştirdiği kavramsal çerçeve temel alınmıştır. Öbeksi eylemlerin anlam özelliklerinin ve onları güdüleyen bilişsel etmenlerin bu birimlerin öğretimindeki rolünü öne çıkaran bu çalışma, karşıt anlamlı aşağı-yukarı (up-down) ve içeri-dışarı (in-out) bileşenlerini içeren öbeksi eylemlerle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle, öbeksi eylemlerin anlam özellikleri ve onları güdüleyen bilişsel etmenler tanıtılmış, daha sonra öbeksi eylemlerin öğretimine yönelik örnek etkinlikler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Öbeksi eylemler, bilişsel dilbilim, imgesel anlam

A LINGUISTIC APPROACH TO TEACHING ENGLISH PHRASAL VERBS

Abstract

Phrasal verbs, which are important features of English vocabulary, can be defined as linguistic units that are composed of a verb-preposition or a verb-particle combination. These linguistic combinations do not always reflect their literal meanings and this causes difficulties for students when learning phrasal verbs. This study aims to provide a teaching process which deals well with these difficulties. In order to reach this aim, a linguistic point of view in teaching phrasal verbs is presented, where linguistic motivations of phrasal verbs are introduced. During this process, Ruzka-Ostyn's (2003) conceptual framework for teaching English phrasal verbs is used as a reference. This study, which brings forward the semantic features and cognitive motivations of phrasal verbs, is limited to phrasal verbs which consist of opposite particles such as up-down and in-out. In the study, first the semantic features and cognitive motivations of phrasal verbs are introduced. Then, sample activities to be used when teaching phrasal verbs are presented.

Key words: *Phrasal verbs, cognitive linguistics, figurative meaning*

Giriş

Öbeksi eylemler (phrasal verbs) İngilizcede günlük dil kullanımının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle bu öğeler, yabancı dil öğretim sürecinde önemli bir yere sahiptir. En genel biçimde öbeksi eylemleri, bir eylemin bir, kimi zaman da birden fazla ilgeç ya da belirteçle birleşmesinden oluşan dilsel birimler olarak tanımlanmak mümkündür (Crystal, 2008: 367). Öbeksi eylem tanımından da anlaşılacağı gibi bu dilsel birimler en az iki bileşenden oluşmaktadır. Söz konusu bileşenler, çoğu zaman *sözlüksel* (literal) anlamlarını yansıtmamaktadır. Böyle durumlarda, öbeksi eylemlerin anlamının kolaylıkla yorumlanması mümkün olamamakta, bu da yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin söz konusu dilsel birimlerin anlamını kavramakta sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Rudzka-Ostyn, 2003; Kurtyka, 2001; Dirven, 2001; Queller, 2001). Buradan yola çıkarak çalışma, İngilizce öbeksi eylemlerin öğreniminde yaşanabilecek güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik bir öğretim süreci seçeneği sunmayı amaçlamaktadır. Sunulan öğretim sürecinde, Rudzka-Ostyn'in (2003) İngilizce öbeksi eylemlerin öğretimine yönelik geliştirdiği kavramsal çerçeve temel alınacaktır.

Çalışmanın amacına ulaşmak için ilk olarak, öbeksi eylemlerin anlam özellikleri ve onları güdüleyen bilişsel etmenler tanıtılacaktır. Daha sonra, öbeksi eylemlerin öğretimine yönelik örnek etkinlikler sunulacaktır. Bu çerçevede çalışmanın kavramsal temeli, karşıt anlamlı *aşağı-yukarı* (up-down) ve *içeri-dışarı* (in-out) bileşenlerini içeren öbeksi eylemler ve bu bileşenleri güdüleyen kimi bilişsel etmenlerle sınırlandırılacaktır. Bunun yanı sıra, öbeksi eylemler tanıtılırken, yalnızca bileşenlerin anlam özellikleri ve anlam genişlemeleri üzerinde durulacak, bilişsel etmenler görsel şemalarla desteklenerek olabildiğince basitleştirilerek betimlenecektir. Böyle bir sınırlamaya gidilmesinin nedeni, hem anlam bütünlüğünün korunmasını sağlamak, hem de sunulan kuramsal bilgiyi yabancı dil öğretim ortamlarında daha kolay kullanılabilir kılmaktır.

1. Öbeksi eylemlerin anlam özellikleri

En az iki bileşenden oluşan öbeksi eylemleri oluşturan ilgeç ya da belirteçler *up* (yukarı), *down* (aşağı), *in* (içeri), *out* (dışarı), *on* (üzerinde), *over* (üzerinden) gibi uzamsal anlam taşıyan bileşenlerdir. Eğer öbeksi eylemi oluşturan eylem sözlüksel anlamını ve bileşen uzamsal anlamını koruyorsa, öbeksi eylemin anlamını yorumlamak kolay olacaktır. Ancak, kimi zaman öbeksi eylemi oluşturan bileşenler *sözlüksel* anlamlarını koruyamamakta, sözlüksel anlamlarından sıyrılıp *imgesel* (figurative) bir anlam kazanabilmektedir. Eğer öbeksi eylemi oluşturan eylem, sözlüksel anlamından ve bileşeni de uzamsal anlamından uzaklaşmışsa, öbeksi eylemin anlamını yorumlamak daha zor olacaktır. Bu birimleri oluşturan eylemler ve bileşenlere ilişkin anlam değişimleri ve örnekleri aşağıdaki gibi olabilir (Rudzka-Ostyn, 2003, Dirven, 2001).

- Eylem ve bileşen sözlüksel anlamını koruyabilir.
(1) We run up the hill. (yukarı koşmak)
Örnekte, *koşmak* anlamındaki *run* ve *yukarı* anlamındaki *up* bileşenleri sözlüksel anlamlarını korumaktadır.
- Hareket bildiren eylem; soyut, gözle görülmeyen bir değişimi ifade ederek sözlüksel anlamından sıyrılabilir.
(2) The company ran up the expenses. (arttırmak)
Örnekte, *koşmak* anlamına gelen *run* eylemi sözlüksel anlamından sıyrılmış, *yukarı* anlamındaki *up* bileşeni artmak anlamı kazanmıştır.
- Hem eylem hem de bileşen sözlüksel anlamından tamamen uzaklaşıp deyimisel anlam kazanmış olabilir.
(3) My girl friend blew up as she saw me sitting in Jill's room. (kızmak)
Örnekte, hem *patlamak* anlamındaki *blow* eylemi, hem de *yukarı* anlamındaki *up* bileşeni sözlüksel anlamlarından sıyrılmış tamamıyla farklı bir anlam kazanmıştır.

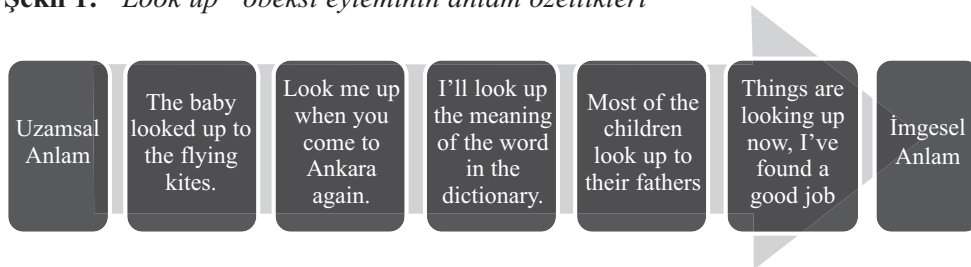
Örnek (2) ve Örnek (3)'teki gibi durumlar, öbeksi eylemlerin öğrenilmesinde yaşanan güçlüklerin başında gelmektedir.

Bu birimlerin öğrenilmesinde yaşanan diğer bir güçlük de aynı eylem ve bileşenden oluşan öbeksi eylemin farklı anlamlar taşıyabiliyor olmasıdır. Bu durumun açıklık kazanması için, *bakmak* anlamına gelen *look* eyleminin *yukarı* anlamındaki *up* bileşeniyle oluşturduğu öbeksi eylemleri inceleyelim:

- (4) The baby looked up to see the flying kites. (yukarı bakmak)
- (5) Look me up when you come to Ankara again. (ziyaret etmek)
- (6) I'll look up the meaning of the word in the dictionary. (sözlüğe bakmak)
- (7) The children always look up to their teachers. (saygı duymak, imrenmek)
- (8) Things are looking up now, I've found a good job. (gelişmek, iyiye gitmek)

Eylemin aldığı anlamları göz önünde bulundurursak, öbeksi eylemi oluşturan bileşenin uzamsal anlamından nasıl uzaklaştığını da görmemiz mümkündür. Şekil (1)'de öbeksi eylemin anlamının uzamsal anlamından sıyrılıp nasıl genişlediği görülebilmektedir.

Şekil 1: "Look up" öbeksi eyleminin anlam özellikleri



Öbeksi eylemlerin öğreniminde yaşanan bu güçlüklerin yanı sıra, öbeksi eylemi oluşturmak için neden belli bir eylemle belli bir bileşenin birleştiği ve neden farklı bir anlam kazandığı sorusu da öğrenenlerin en çok sorguladığı durumlardan biridir. Öbeksi eylemlerin öğretiminde güçlük yaratan tüm bu özellikler nedensiz gibi görünse de Dirven (2001), Kurtyka (2001) ve Queller (2001) gibi bilişsel dilbilimciler, bu özelliklerin sistemli ve güdülenmiş olduğunu öne sürmektedir. Rudzka-Ostyn, (2003) böyle durumlara, bileşenlerin ilk bakışta birbiriyle ilişkili görünmediği, ancak genişletilmiş ya da imgesel anlamları göz önünde bulundurulduğunda bu anlamların birbiriyle ilişkili olduğu vargısıyla açıklık getirmektedir. O halde öbeksi eylemlerin bileşenlerinin onlara kattığı anlamların, bileşenler uzamsal anlamlarından sıyrılmış olduğunda dahi nedenli olduğunu söylemek mümkündür. Bilişsel dilbilim bakış açısı, güçlük yaratan bütün bu durumların nedenli olduğunu ve öğrenme sürecine katıldığında güçlükleri ortadan kaldıracağını öne sürmektedir (Condon, 2008; Boers, 2000; Kövecses ve Szabo, 1996).

2. Öbeksi eylemleri güdüleyen bilişsel etmenler

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, öbeksi eylemlerin öğrenimi sırasında güçlük yaratan özellikler, bir “neden”e dayalı olarak sunulduğunda, öğrenenler için bu özellikleri öğretmek, öğrenenler içinse bu özellikleri öğrenmek daha kolay olacaktır. Öbeksi eylemlerin anlam özelliklerinden bahsedilirken, bu dilsel birimlerin çoğu zaman sözlüksel anlamın dışına çıkıp imgesellik kazandığı belirtilmişti. Öbeksi eylemlerin anlamlarının genişlediği böyle durumları bilişsel dilbilimcilerin imge şemaları olarak adlandırdığı kavramlara dayanarak açıklamak mümkündür.

Lakoff (1987:275), bireyin deneyimlerini kavramlaştırırken zihninde şemalar oluştuğunu öne sürmektedir. Araştırmacıya göre bu şemalar, bireylerin vücuduyla ilişkili deneyimleriyle ve soyut-somut alanlar arasındaki eğrilemeli bağdaştırmalarla sağlanmaktadır. Bilişsel bakış açısı, dünyayı algılamamızda bu şemaların rolüne dikkat çekmektedir. İmge şemaları, algılamamızın ve deneyimlemenin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Öyle ki, bireyin, dünyayı algılayabilmesi, deneyimleyebilmesi ve kavramlaştırabilmesi için zihninde belli örüntüler bulunması gerekmektedir. Şema, bu tekrarlayan etkinliklerin örüntüsü ve düzeni olarak kabul edilmektedir (Johnson, 1987: 29). Şemalar etkinlikleri ya da deneyimleri içermeleri nedeniyle durağan değil, değişebilir. İmge şemalarının değişkenlik göstermesi, dış dünyayı algılayışımızın ve buna bağımlı olarak anlamlandırmanın nasıl değişebileceğini de göstermektedir. O halde, şematik yapılar, farklı bağlamlarda farklı biçimler alabilmektedir. Öyle ki, imge şemaları farklı biçimler alırken bu şemaların işaret ettiği anlamlar da değişiklik gösterebilmektedir. Şematik yapının durağan olduğu durumlarda kavramlaştırılan anlamlar sözlüksel; durağan olmadığı durumlarda kavramlaştırılan anlamlar ise imgesel anlamlardır.

Bireyin deneyimlerine dayalı olarak biçimlenen pek çok şema bulunmaktadır. Ancak yukarı-aşağı yönelimi içeren dikeylik şeması ve içeri-dışarı yönelimini temel

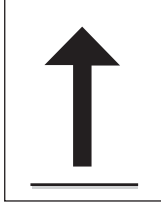
alan içerme Şeması g¼nl¼k yaşamdaki deneyimlerimizi yansıtması bakımından en belirgin Őemalardır. Bu nedenle çalışmada yukarı-aşağı (up-down) ve içeri-dışarı (in-out) bileşenlerinin g¼d¼leniŐ biçimlerine g¼re kazandığı kimi anlam ¼zellikleri sunulacaktır. Bu ¼zellikler, Rudzka-Ostyn'in (2003) alıŐmasındaki kavramsal ereve temel alınarak ve g¼rsel Şemalar uyarlanarak betimlenecektir.

2.1. Yukarı (up) bileşenin temel ¼zellikleri

Yukarı (up) İngilizcede en sık kullanılan bileşenlerden biridir. Bunun nedeni dik duruş ya da hareketin, hem fiziksel yani somut anlamda, hem de soyut anlamda g¼nl¼k yaŐantımızın ¼nemli bir b¼l¼m¼n¼ oluŐturmasıdır. Yukarı bileşenin uzamsal kullanımlarının yanı sıra eğretilmeli kullanımları da bulunmaktadır. Bu b¼l¼mde *yukarı* bileşenini g¼d¼leyen genişletilmiş/eğretilmeli ¼zelliklerden 3 tanesine yer verilmiştir.

2.1.1. S¼zl¼ksel/uzamsal anlamı

Şekil (2)'de g¼r¼ld¼đ¼ gibi, uzamsal olarak *yukarı* alçak bir yerden y¼ksek bir yere hareketi ifade etmektedir.



Şekil 2: *Yukarı bileşenin uzamsal anlamını g¼steren Şema*

Bu bileşeni içeren ¼beksi eylemlerin bir b¼l¼m¼, uzamsal anlamını korumaktadır.

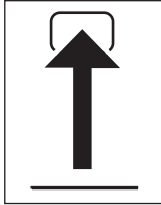
(9) Everybody *stood up* as the manager came into the office. (ayağa kalkmak)

Örnek (9)'da *dik konumda olmak* anlamına gelen *stand* eylemi ve *yukarı* anlamındaki *up* bileşeni s¼zl¼ksel anlamını korumaktadır.

2.1.2. Genişletilmiş/Eğretilmeli anlamları

1. BİR HEDEFE, BİR SONA, BİR SİNİRA ULAŞMAK YUKARIDIR

Yukarı bileşeni uzamsal anlamından sıyrılabilmekte; bir amaca, bir hedefe ulaşmak bağlamında yorumlanabilmekte, somutlaŐtırılabilmektedir.



Şekil 3: *Bir hedefe sona sınıra ulaşmak yukarıdır*

Şekil (3)'teki şema, bir hedefe ulaşmanın yukarıyı temsil ettiğini göstermektedir.

- (10) The passengers *rushed up* to the train. (acele etmek, koşmak)
- (11) Many universities in Turkey *hook up* with other universities around the world. (bağlantı kurmak, anlaşma sağlamak)
- (12) The swimmer *caught up* with the leading one at the last second. (yakalamak)
- (13) Her father *gave up* smoking as he was diagnosed with cancer. (bırakmak)
- (14) Christmas is *coming up*. (yaklaşmak)

Örneklerde de görüldüğü gibi, yakalamak, yaklaşmak, yetişmek gibi bireyin bir hedefe ulaşma deneyimi, yukarı kavramıyla ilişkilendirilmektedir.

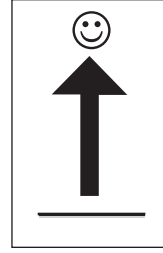
2. DAHA FAZLA YUKARIDIR – İYİ YUKARIDIR – MUTLULUK YUKARIDIR

Nicelik olarak artan nesnenin düzeyi yukarı doğru bir artış göstermektedir. Buna bağlı olarak, bu güdülenmeye dayalı örneklerde de daha fazla, daha güzel ve olumlu niteliğe sahip olan yukarı bağlamında kavramlaştırılmaktadır.

Şekil 4: Daha fazla yukarıdır



Şekil 5: Mutluluk yukarıdır



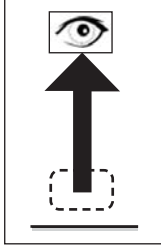
Şekil (4) ve Şekil (5)'te sunulan görsel şemalarda da görüldüğü gibi, daha fazla olan, mutlu olan yukarı kavramıyla ilişkilendirilmektedir.

- (15) The seller *marked up* his prices by 10%. (fiyatın yükselmesi)
- (16) He *brightened up* as I told him the good news. (sevinmek, mutlu olmak)
- (17) She *cheered up* when I visited her at the hospital. (mutlu olmak)
- (18) I can not hear you. Will you *speak up* a bit? (sesini yükseltmek)
- (19) The government wants to assign new teachers in order to *beef up* the quality of education. (arttırmak)

Örneklerdeki öbeksi eylemler, onları güdüleyen eğretilmelerle bir şeyin daha yüksek düzeye gelmesi, daha iyi duruma gelmesi ya da mutlu olmak gibi anlamlar içermektedir.

3. GÖRÜLEBİLEN YUKARIDIR – BİLİNEN/ERİŞİLEBİLEN YUKARIDIR

Şekil (6)'da görüldüğü gibi, bir kavram, daha üst düzeye ya da konuma geldiğinde görüş alanımıza girer; görülebilir, erişilebilir hale gelir.



Şekil 6: Görülebilen yukarıdır

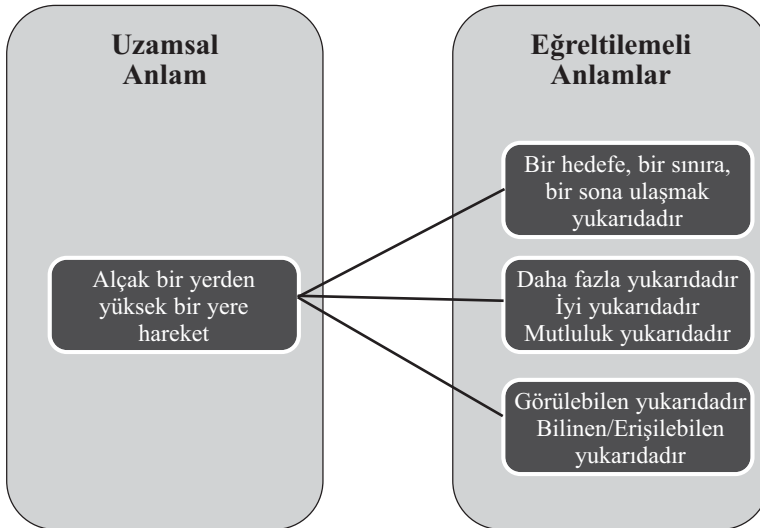
Bu durum, sadece somut kavramlar için geçerli değildir. Bilinmeyen soyut bir olgu da yukarı bileşeni ile bu bağlamda kavramlaştırılabilmektedir. Örneğin,

- (20) He *brought up* the issue at the meeting. (gündeme getirmek)
- (21) He *came up* with the idea of a new device. (öneride bulunmak)
- (22) Why don't you *look up* the meaning of the word "solar"? (sözlükten bulmak)
- (23) John was supposed to come at 8.00, but he still didn't *turn up*. (ulaşmak)
- (24) The tests would have *shown up* if there had been a problem. (göstermek)

Sunulan tüm örneklerde yukarı bileşeni; bilinmeyen, görünmeyen ya da erişilemeyen bir şeyin ortaya çıkması anlamını vermektedir. Bu ve benzeri örneklerde, görünmeyen ya da bilinmeyen bir olgu ya da durumun görülür hale gelmesi, yukarı kavramıyla somutlaştırılmaktadır.

Yukarı bileşenin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler, Şekil (7)'de özetlenmektedir.

Şekil 7: Yukarı bileşenin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler

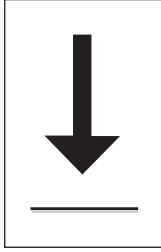


2.2. Aşağı (down) bileşenin temel özellikleri

Aşağı bileşeni de günlük yaşamda çokça deneyimlediğimiz dik duruş ya da hareketi işaret etmesi nedeniyle sık kullanılan öbeksi eylemlerdendir. Aşağı bileşenin yukarı bileşeni gibi uzamsal kullanımlarının yanı sıra genişletilmiş/eğretilmeli kullanımları da bulunmaktadır. Bu bölümde *aşağı* (down) bileşenini güdüleyen genişletilmiş/eğretilmeli özelliklerden iki tanesine yer verilmiştir.

2.2.1. Sözlüksel/uzamsal anlamı

Yukarı bileşenin aksine, uzamsal olarak *aşağı* kavramı Şekil (8)'de sunulduğu gibi, yüksek bir yerden alçak bir yere hareketi ifade etmektedir.



Şekil 8: Aşağı bileşenin uzamsal anlamını gösteren şema

Aşağı bileşenin uzamsal anlamını yansıtan öbeksi eylemler bulunmaktadır. Örneğin,

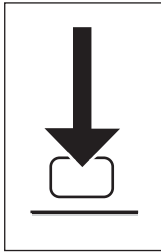
(25) The girl *kneeled* down to pet the dog. (diz çökmek)

Örnekte hem diz çökmek anlamına gelen *kneel* eylemi, hem de aşağı anlamına gelen *down* bileşeni, sözlüksel anlamını korumakta ve öbeksi eylemin anlamına sözlüksel anlamlarıyla etki etmektedirler.

2.2.2. Genişletilmiş/Eğretilmeli Anlamları

1. (ÖLÇEĞİN TERSİNE) BİR HEDEFE, BİR SONA, BİR SINIRA ULAŞMAK AŞAĞIDIR

Bu örneklerde, aşağı bileşeni uzamsal anlamından sıyrılıp, dikeylik şemasının tersi yönünde bir amaca, bir hedefe ulaşmak bağlamında yorumlanmaktadır. Bu bileşeni içeren çoğu öbeksi eylem, bir derece, ölçü, değer bağlamında bitmişlik anlamı içermektedir. Şekil (9)'da söz konusu anlam görselleştirilmektedir.



Şekil 9: Bir hedefe sona sınıra ulaşmak anlamını gösteren şema

- (26) They were all *struck down* in the battle. (devirmek)
(27) The statue had been *torn down* in the revolution. (yıkılmak)
(28) Many people will lose their job, if the company *shuts down*. (kapanmak)
(29) His car *broke down* on his way home. (bozulmak)
(30) The old building was *knocked down* in order to build a more modern one.
(yıkılmak)

Örneklerin tümünde birşeyin bitmişlik ya da yok olmak bağlamında bir sınıra ulaşması, aşağı kavramıyla somutlaşmaktadır.

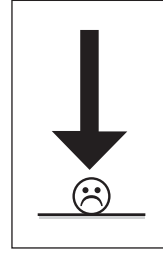
2. DAHA AZ AŞAĞIDIR – KÖTÜ AŞAĞIDIR – MUTSUZLUK AŞAĞIDIR

Aşağı bileşenin bu güdülenmesinde, olumsuz niteliğe sahip olan ve olumsuz yönde düşüş gösteren özelliklerin aşağıyı işaret ettiği öne sürülmektedir. Şekil (10) ve Şekil (11)'de de görüldüğü gibi, böyle durumlarda aşağı bileşeni, sözlüksel anlamından sıyrılıp, *yoğunluk, derece, boyut, değer, statü, güç, duygu* gibi soyut kavramların düzeylerine yönelik kullanımları işaret etmektedir.

Şekil 10: Daha az aşağıdır



Şekil 11: Mutsuzluk aşağıdır

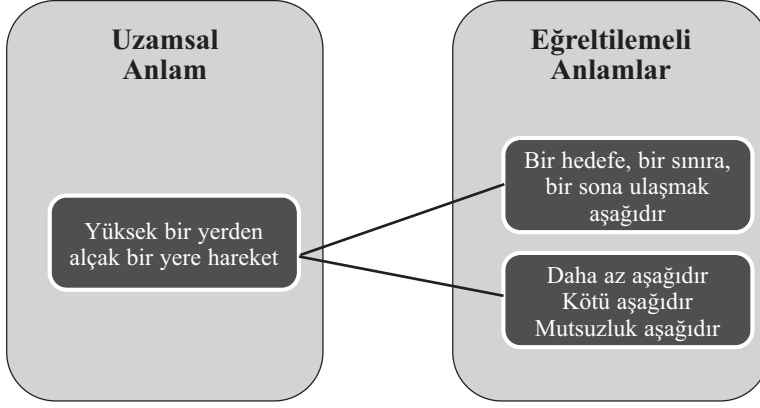


- (31) The teacher *put me down* in front of the other students. (azarlamak)
(32) Would you *turn down* the volume of the TV please? (azaltmak)
(33) They have *cut her salary down*. (düşürmek, azaltmak)
(34) Nowadays I *feel down* for no reason. (mutсуz olmak)
(35) The women went to the shop early in the morning as the shoes were marked down. (fiyatı azalmak)

Örneklerde konum (31), derece (32), değer (33) ve (35), duygu (34) gibi soyut özelliklere yönelik bir azalma, düşüş gözlenmektedir. Sözü edilen soyut durumlar azaldığında, düzeyleri aşağıya doğru düşmektedir.

Aşağı bileşenlerinin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler, Şekil (12)'de sunulmaktadır.

Şekil 12: Aşağı bileşenin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler

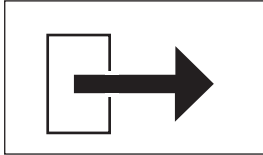


2.3. Dışarı (out) bileşenin temel özellikleri

Dışarı bileşeni, yukarı bileşeninden sonra en çok kullanılan bileşendir. Günlük yaşamdaki deneyimlerimizde iç-dış yönelimini temel alarak anlam kazanan bu öbeksi eylemler, iç-dış yöneliminin nasıl farklı biçimlerde algılanabileceğini ve farklı anlamlar sunabileceğini göstermektedir. Bu bölümde, *dışarı* (out) bileşenini güdüleyen genişletilmiş/eğretilemeli özelliklerden 2 tanesine yer verilmiştir.

2.3.1. Sözlüksel/uzamsal anlamı

Uzamsal olarak *dışarı/dış* sınırları olan bir alanın dışını ifade etmektedir. Şekil (13) dış bileşenin uzamsal anlamının görsel sunumudur.



Şekil 13: *Dışarı* bileşenin uzamsal anlamını gösteren şema

Bu bileşenin bu anlamıyla kullanılan öbeksi eylemlere aşağıdaki örneği verebiliriz.

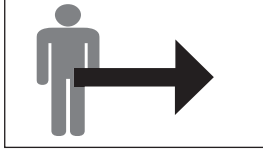
(36) *We jumped out of the window when the bomb exploded.* (dışarı atlamak)

Bu öbeksi eylemde, hem *atlamak* anlamındaki *jump* eylemi, hem de *dışarı* anlamındaki *out* bileşeni sözlüksel anlamını korumaktadır.

2.3.2. Genişletilmiş/Eğretilemeli anlamları

1. VÜCUT BİR İÇERENDİR

Bu anlamı yansıtan örneklerde insan vücudu ya da zihni; duyguları, düşünceleri içeren bir kap bağlamında anlaşılmaktadır. Şekil (14)'te görüldüğü gibi, insan vücudu, sınırları olan bir içeren olarak görülmektedir.



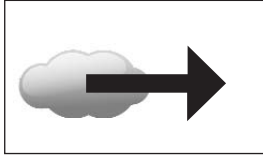
Şekil 14: Vücut bir içerendir

- (37) He *poured out* his heart to her. (içini dökmek)
(38) The teacher *handed out* the exam papers. (dağıtmak)
(39) The man *stammered out* a few words before he died. (kekeleyerek söylemek)
(40) She *sobbed out* her grief on his shoulder. (ağlamak)
(41) The soldier injured in the war *cried out* all night because of his pain. (acıdan/korkudan bağırarak)

Örneklerde, acı, korku, üzüntü gibi duygular insan vücudunun içerdiği özellikler olarak görülmektedir. Duygular içerik, insan vücudu da duyguları içeren bir kap bağlamında kavramlaştırılmaktadır.

2. DURUMLAR İÇERENLERDİR

Bu anlamda kullanılan öbeksi eylemlerde, zaman, duygu, düşünce, toplumsal ilişki gibi soyut kavramlar ya da varoluş, iş, görev, bilgi, farkındalık, erişebilirlik, görülebilirlik gibi durumlar, bir içerme ilişkisini işaret edebilmektedir. Söz konusu kavramlar çevrelerinde sınırlar olan durumlar olarak görülmektedir. Dışarı bileşenin bu kullanımları, varolan bir durumun yok olması, tükenmesi ya da sona ermesi gibi anlamları ifade etmektedir. Şekil (15)'te bu anlamlar sunulan örneklerdeki gibi bir durumun sınırlarının dışına çıkarak silikleşmesi, yok olması bağlamında görselleştirilmeye çalışılmıştır.

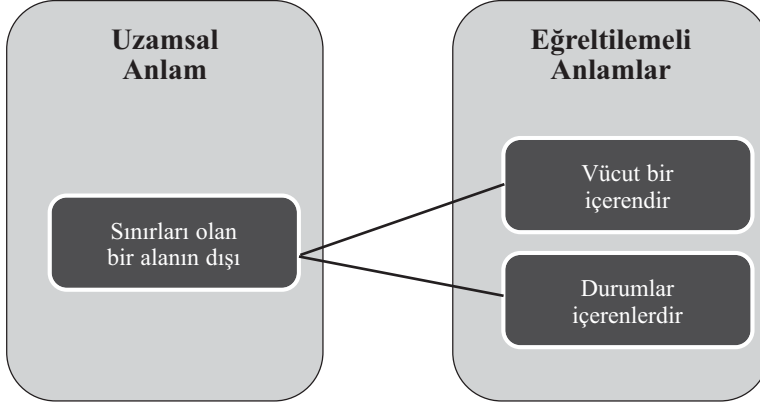


Şekil 15: Durumlar içerenlerdir

- (42) We *ran out of* time, it's impossible to visit your friends. (tüketmek)
(43) The dinosaurs *wiped out* by the effect of asteroids. (ortadan kaybolmak)
(44) We often try to *blot out* unpleasant events *out* of our memory. (silme)
(45) Your shoes are completely *worn out*. (eskime)
(46) My cousin *dropped out* of her English course. (bırakmak)

Dışarı bileşenlerinin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler, Şekil (16)'da sunulmaktadır.

Şekil 16: Dışarı bileşenin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler

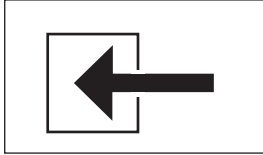


2.4. İçeri (in) bileşenin temel özellikleri

Dışarı bileşeninde olduğu gibi, içeri bileşeni de bir içerme ilişkisini temel almaktadır. İçeren, hareket eden nesne ya da varlığı çevreleyen ya da içine alan somut ya da soyut bir durum olabilmektedir. Bu bölümde içeri bileşenini güdüleyen genişletilmiş/eğretilemeli özelliklerden sadece 1 tanesine yer verilmiştir.

2.4.1. Sözlüksel/uzamsal anlamı

Uzamsal olarak *içeri/iç*, sınırları olan bir alanın içini ifade etmektedir. Bu anlam, Şekil (17) ile görselleştirilmiştir.



Şekil 17: İçeri bileşenin uzamsal anlamını gösteren şema

Bu tür kullanımları aşağıdaki gibi örnekleme mümkündür.

(47) I have met our new neighbours who *moved in* our building. (taşınmak)

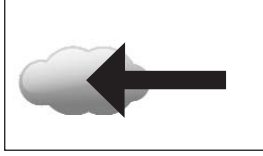
Örnekte sunulan öbeksi eylemde, *taşınmak* anlamındaki *move* ve *içeri* anlamındaki *in* bileşenleri sözlüksel anlamlarını korumaktadır.

2.4.2. Genişletilmiş/Eğretilemeli anlamları

1. DURUMLAR İÇERENLERDİR

Daha önce dışarı bileşenin genişletilmiş anlamlarını tartışırken de sözü edildiği gibi, sadece fiziksel durumlar değil, soyut durumlar da sınırları olan içerenler olarak

görülebilmektedir. Ancak bu kavramlar bitmişlik, sona ulaşmak anlamlarını yansıtan dışarı bileşenin aksine, bir durumdan başka bir duruma geçmek bağlamında kavramlaştırılmaktadır. Bu özellik Şekil (18)'de görselleştirilmeye çalışılmıştır.



Şekil 18: Durumlar içerenlerdir

(48) If you want to pass the exam, you must *phase in* some more work. (aşamalı olarak başlamak)

(49) The speaker cleverly *zeroed in* the growing frustration of the audience. (yoğunlaşmak)

(50) The moderator *threw in* a few words. (eklemek)

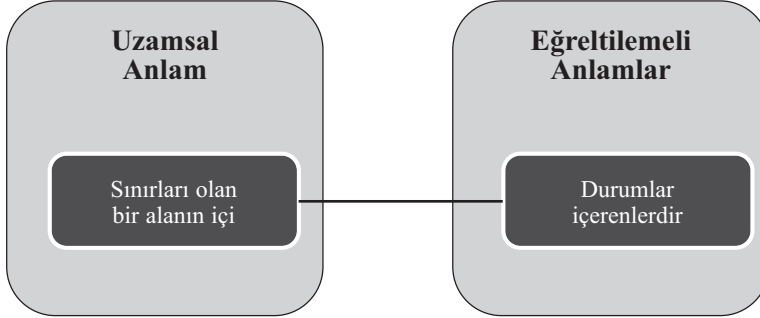
(51) The children stopped fighting as their mother *stepped in*. (araya girmek)

(52) You should *sign in* before 8.00 A.M. (kayıt olmak)

İçeri bileşenin söz konusu kullanımları, bir durumdan bir başka duruma geçiş ifade eden yukarıdaki örneklerle de görülmektedir.

İçeri bileşenlerinin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler, Şekil (19)'da sunulmaktadır.

Şekil 19: İçeri bileşenin bilişsel güdülenmesine ilişkin özellikler



3. Örnek etkinlikler

Bu kavramsal özelliklerin görsel ve görsel olmayan etkinliklerle öğrencilere sunulması öğrenme sürecine olumlu katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde, öbeksi eylemlere ilişkin oluşturulan kavramsal çerçeve temel alınarak örnek etkinlikler sunulacaktır. Etkinlikler, her bileşenin tek bir

özelliğiyle sınırlı tutulmuştur. Bileşenlerin güdülenmelerine dayalı olarak oluşan anlam farklılıklarını göstermek için yukarı ve aşağı gibi karşıt anlamlı bileşenlerden oluşan öbeksi eylemler bir arada sunulmuştur. Etkinliklerde çalışmanın kavramsal çerçevesini betimlerken verilen örnekler kullanılmıştır.

3.1. Etkinlik 1

3.1.1.Uygulama aşamaları

Birinci adımda, öğrencilerden sunulan öbeksi eylemlerle onları güdüleyen eğretilmelerin eşleştirilmesi istenir. Böylelikle öğrencilerde öbeksi eylemi güdüleyen bilişsel süreçlere ilişkin farkındalık uyandırılır.

İkinci adımda, öğrencilerin yaptıkları eşleştirmeler doğrultusunda öbeksi eylemlerin anlamlarını çıkarsamaları istenir. Bu yolla öğrenci, bilişsel özelliklerle anlamlar arasında bağlantı kurar.

Üçüncü adımda, öğrencilere öbeksi eylemler görsel şemalarla sunulur. Böylelikle öğrencilerin öğrenilen tanımlar ve görsel şemalar arasında ilişki kurmaları sağlanır. Daha sonra, görsel şemalar, çalışmanın kavramsal çerçevesinde belirtildiği gibi, bileşenlerin genişletilmiş anlamları betimlenerek açıklanır. Böylece öğrencilere keyfi gibi görünen eylem ilgeç birleşimleri bir nedene dayandırılmış olur.

Dördüncü adımda, öğrencilerden öbeksi eylemleri oluşturan eylemler ile öbeksi eylemler arasındaki anlam farkını yorumlamaları istenir. Söz konusu anlam farklılıklarına neyin sebep olduğu görsel şemalara gönderim yapılarak açıklanır.

Bundan sonraki aşamalarda, öğretici tarafından geliştirilen boşluk doldurma (fill in the blanks) ve yeniden yazma (rewrite) alıştırmalarıyla sunulan öbeksi eylemleri pekiştirmeye yönelik alıştırmalar öğrenmenin kalıcı olmasına katkı sağlayacaktır.

Adım 1:

A.Put the phrasal verbs into correct categories in the chart.

1. The seller *marked up* his prices by 10%.
2. He *brightened up* as I told him the good news.
3. She *cheered up* when I visited her at the hospital.
4. I can not hear you. Will you *speak up* a bit?
5. The government wants to assign new teachers in order to *beef up* the quality of education.
6. The teacher *put me down* in front of the other students.
7. Would you *turn down* the volume of the TV please?
8. They have *cut her salary down*.
9. Nowadays I *feel down* for no reason.

10. The women went to the shop early in the morning as the shoes were *marked down*.

MORE IS UP	
HAPPY IS UP	
LESS IS DOWN	
UNHAPPY IS DOWN	

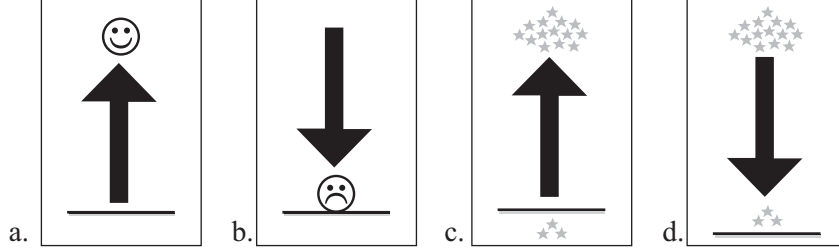
Adım 2:

B. Circle the correct meanings of the phrasal verbs in italics:

1. If the price of something *marks up*, it
 - a. is noticed
 - b. is increased
2. If someone *feels down*, he
 - a. feels physically lower
 - b. feels unhappy
3. If you *turn down* the volume of television or radio, you
 - a. reduce its volume
 - b. shut it down
4. If someone *cheers up*, he
 - a. feels excited
 - b. feels happy
5. If someone *cuts down* your working hours, he
 - a. reduces the amount of your working hours
 - b. fires you
6. If someone *speaks up*, he
 - a. speaks with high level people
 - b. speaks loudly
7. If the price of something *marks down*, it
 - a. is seen
 - b. is reduced
8. If someone *brightens up*, he
 - a. seems happy
 - b. seems bright
9. If someone *puts you down*, he
 - a. scolds you
 - b. leaves you
10. If you *beef up* something, you
 - a. complain about it
 - b. you make it stronger and more important

Adım 3:

C. Match the visuals with the phrasal verbs.



Adım 4:

D. Explain the meaning differences between the following pairs:

1. mark/mark up, 2. mark/mark down, 3. brighten/brighten up, 4. cheer/cheer up, 5. speak/speak up, 6. beef/beef up, 7. put/put down, 8. turn/turn down, 9. cut/cut down, 10. feel/feel down

4. Sonuç

Eylem-ilgeç ya da eylem-belirteç birleşimlerinden oluşan İngilizce öbeksi eylemler, bileşenlerinin anlamını yansıtmamalarından dolayı, öğrenilmesinde güçlükler yaşanan dilsel birimlerdir. Bu çalışmada, bu dilsel birimleri güdüleyen etmenlere yönelik bilgi verildiğinde öğrencinin bu öğelerin anlamını daha iyi kavrayacağı vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu yolla, öğrencinin neyi öğrendiğini anlamasına yardımcı olunacak, öğrenci için tamamen nedensiz görünen dilsel birimler, daha anlaşılır kılınacaktır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları gereği çalışmada, öbeksi eylemlerin çok küçük bir bölümüne yer verilmiş, çalışma sadece dört bileşeni (up, down, in, out) içeren öbeksi eylemlerle sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra etkinliklerde de bir kısıtlamaya gidilmiş, sadece kavramsal bilginin nasıl kullanılabileceğine yönelik örnekler oluşturulmuştur. Bu çerçevede sunulan kavramsal bilgiye göre yeni etkinlikler oluşturulması ya da geliştirilmesi mümkündür.

Bu çalışma, Türk öğreticilere öbeksi eylemlere bilişsel bakış açısını tanıtmaya yönelik devam edecek bir çalışmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bundan sonraki çalışmamızda, aynı kuramsal temele dayalı ve öbeksi eylemlerin öğretimine dönük bir uygulamanın sonuçları sunulacaktır.

Kaynakça

- Boers F. 2000. Metaphor awareness and vocabulary retention. *Applied Linguistics*, 21(4), 553-571
- Condon N. 2008. How cognitive linguistic motivations influence the learning of phrasal verbs. F.Boers & S. Lindstromberg (Yay.), *Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology* içinde (ss. 133-158). Berlin: Mouton de Gruyter
- Crystal D. 2008. *A dictionary of linguistics and phonetics*. (6th edition) USA: Blackwell Publishing
- Dirven R. 2001. English phrasal verbs: theory and didactic application. M.Pütz, S.Niemeier & R.Dirven (Yay.), *Applied cognitive linguistics II: Language Pedagogy* içinde (ss.3-27). Berlin: Mouton de Gruyter
- Johnson M. 1987. *The body in the mind*. Chicago: The University of Chicago Press
- Kövecses Z. ve P.Szabo, (1996). Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied Linguistics*, 17(3), 345-348
- Kurtyka A. 2001. Teaching English phrasal verbs: a cognitive approach. M.Pütz, S.Niemeier & R.Dirven (Yay.), *Applied cognitive linguistics II: Language Pedagogy* içinde (ss.29-54). Berlin: Mouton de Gruyter
- Lakoff, G. 1987. *Women Fire and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rudzka-Ostyn B. 2003. *Word power: Phrasal verbs and compounds*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Queller K. 2001. A usage-based approach to modeling and teaching the phrasal lexicon. M.Pütz, S.Niemeier & R.Dirven (Yay.), *Applied cognitive linguistics II: Language Pedagogy* içinde (ss.55-83). Berlin: Mouton de Gruyter.